

EERO TARASTI

Strukturalismin mestarit – älyn juhlaa Pariisissa

François Dosse, *Strukturalismin historia. Osa 1. Ohjelman synty 1945–1966 (Histoire du structuralisme. Le champ du signe 1945–1966, tome 1, 1991)*. Suom. Anna Helle. Tutkijaliitto, Helsinki 2011. 465 s.

*L*e Point -viikkolehden *Références*-julkaisussa ilmestyi syksyllä 2011 teemanumero otsakkeenaan ”Lévi-Strauss, Foucault, Lacan, Derrida, Bourdieu, Deleuze, Barthes... Nos derniers maîtres”. Numeron johdantosoissaan Catherine Golliau luonnehtii otsikon joukkoa:

”Poikkeavia [*bors normes*] ajatteli-joita, palvottuja, matkittuja, kadehdittuja, inhottuja, vähäteltyjä... heidän sanansa, nimensä ovat alati läsnä lainauksina tutkimuksissa, keskusteluissa. Mutta kuka on todella lukenut heitä?”

Kyseessä on siis juuri strukturalistien ”klaani”, jonka lehti myös aivan oikein nimeää uudelleen: ”Mestareita *made in France*.”¹

François Dossen kaksiosainen teos *Histoire du structuralisme 1. Le champ du signe 1945–1966, 2. Le chant du cygne. 1967 à nos jours* ilmestyi jo vuosina 1991–1992. Teoksen alaotsake sisälsi hauskan sanaleikin: merkkien kenttä/joutsenlaulu, eli äännettynä sama merkitsijä, mutta kirjoitettuna kaksi eri merkittyä. Se oli viittaus kirjoituksen, *écriture*nen, tärkeyteen, yhteen strukturalistien lempikäsitteeseen – tai Greimasin teorian mukaan ”kompleksiin isotopiaan”.

Vähintään parinkymmenen

vuoden viive tuntuu olevan sääntö, kun kyseessä on kontinentaalisten ajattelijoiden tulo Suomeen; Lévi-Straussin *Tristes tropiques* (1957) saatiin suomeksi tosin vasta vuonna 1997, mutta Algirdas Julien Greimasin *Sémantique structurale* (1966) sentään ”jo” 1982. Dossen teoksen suomentaja on Anna Helle. Kyseessä on hieno työ, jopa vaikeat semiotiikan erityistermit ovat oikein, tosin sanoen Suomessa vallitsevan käytännön mukaisia.² Dossen teoksen ilmestyminen suomeksi on viiveestä huolimatta tärkeää. Meilläkin strukturalistien teoriat ovat yhä monien huulilla, mutta vain harvat ovat päässeet kokemaan näiden ajatusten syntyä niiden omassa kontekstissaan. Dosse on haastatellut kymmeniä aikalaisiaan ja valottaa ennen kaikkea Pariisin intellektuellipiirien henkilö- ja mikrohistoriaa.

Strukturalismi vai semiotiikka?

Dossen kirja esittelee myös keskeiset teoriat selkeästi ja populaaristi uppoamatta syvempiin tieteenteoreetisiin taustoihin ja periaatteisiin. Kaiken kaikkiaan teoksen otsakkeeksi sopisikin paremmin vaikka ”Ranskalaisen strukturalismin historia”. Aitopariisilaisittain ei älyllistä maailmaa juuri ole sen ulkopuolella,

Dossenkaan teoksessa. Näin oikeastaan yksi perusongelmia jää vaille käsittelyä, nimittäin strukturalismin suhde semiotiikkaan. Strukturalismin kannalta semiotiikka on vain sen yksi aspekti, enemmän tai vähemmän bisarri ja dekoratiivinen merkkien teoria, kun taas semiotiikan kannalta strukturalismi oli vain sen yksi ilmentymä ja kehitysvaihe. Semiotiikka on se suuri ajattelun perinne, joka omassa kulttuurissamme alkaa jo antiikista ja jatkuu keskiajan skolastiikan läpi John Lockeen ja lopulta klassikoihin de Saussureen ja Peirceen 1800-luvulla ja sieltä edelleen Venäjän formalisteihin, lingvistiikan koulukuntiin, narratologiaan, strukturalismiin antropologiassa, ja vielä pariisilaisen muoti-ilmiön laannuttua postmodernismiin, kognitiotieteisiin, biosemiotiikkaan, dekonstruktioon, eksistentiaalisemiotiikkaan ja muihin uusiin suuntauksiin. Itse asiassa semiootikot muun muassa anglosaksisessa osassa maailmaa haluaisivat mieluiten unohtaa koko strukturalismin. Torontolainen Marcel Danesi puhui viime elokuussa semiotiikan kesäkoulussa Virossa, Palmessa – ja syytti poststrukturalisteja semiotiikan maineen pilaamisesta Yhdysvalloissa ja Kanadassa; heidän takiaan ei hänen mukaansa semiotiikkaa enää oteta siellä vakavasti.

Mutta on päinvastaisiakin kantoja: amerikkalainen mediatutkija John Fiske pitää semiotiikkaa päinvastoin strukturalismin osana ja vaiheena³.

”Antihumanismia” eli Lévi-Straussin varjossa

Dossen teos pyrkii sijoittamaan strukturalismin ilmiönä ranskalaisen filosofian kontekstiin: isä, joka sen tuli ensiksi tappa, oli tietenkin Jean-Paul Sartre, jonka filosofia korosti subjektia, valintaa, historiaa, situaatiota, politiikkaa. Se oli joka suhteessa se oppirakennelma, jonka strukturalistit kyseenalaistivat ja kielisivät. Kun Sartre kirjoitti esseensä, jonka mukaan eksistentiaalimikkin oli humanismia, ei kukaan edes yrittänyt sanoa samaa strukturalismista. Se oli avoimen antihumanistista monestakin syystä. Strukturalismin taustavoimiin, joita ei Dossen teoksessa paljoa mainita, kuuluivat informaatioteoria, tietokoneiden ja kybernetiikan kehitys ja niiden edustama ankan formaali tieteenihanne. Ajatus formaalista metakielestä ja analyysista ei siis tullut yksinomaan lingvistiikasta ja Saussurelta.

Ranskassa humanismi katsottiin 1800-luvun porvarillisen ajattelun tuotteeksi. Pariisilaisintellektuellien suuri mörkö oli *bourgeoisie* ja sen ideologiat. Jos subjekti oli huma-

nismin keskeinen idea, tuli siitä nyt *ex-centré*: ihminen katosi keskiöstä. Ehkä parhaiten ajatuksen muotoili Foucault teoksessaan *Sanat ja asiat*: ihminen on vasta äskenen keksintö ja katoaa niin pian kuin tiedon konfiguraatio jäsenyy uudestaan. Mutta tämä idea kiteytyi myös Lacanin iskulauseeseen *Ça parle*, ”Se puhuu” ihmisessä, ei ihminen itse; tai Lévi-Straussin *Mythologiquesin* sanoin *Comment les mythes se pensent dans les hommes et à leur insu*, joista viimeksi mainittua virkettä Dosse ei kertaakaan lainaa suoraan. Sen suomentaminen olisikin hankalaa: *se pensent* on ehkä käännettävissä: myytit ajatteluttavat ihmistä. Lacanin yhteydessä tosin mainitaan, että ”ihminen ei ajattele, häntä ajatellaan”, joskin tässä on ehkä hieman eri nyanssi, ja jos ’häntä’ ajatellaan, niin ’hän’ eli subjekti on siis yhä olemassa.

Subjektin hajottamisen jälkeen semiotiikan projekti on ollut optimistisempi: se on uskonut, että sen tutkijat merkityksen rakenteet ovat universaaleja ja että tulkitsemalla mitä tahansa ilmiöitä tällä uudella metakielellä eri tutkijat voivat ymmärtää toisiaan. Yksi seuraus tälle on ollut relativismi: objektiivisuudesta seuraa, ettemme voi etnologeina ryhtyä tuomitsemaan tai arvioimaan toisia kulttuureja. Toisin sanoen yksikään yhteiskunta ei ole täydellinen

– ja toisaalta yksikään yhteiskunta ei ole absoluuttisen paha. Tosin strukturalismissa on toinenkin relativisaation lähde, jota puolestaan Dosse käsittelee Saussuren yhteydessä tekemättä kuitenkaan siitä laajempia johtopäätöksiä, nimittäin merkin ja arvon käsitteet. Yksikään merkki ei kannata arvoa yksinään, vaan ainoastaan osana laajempaa merkkien jatkumoa. Itse asiassa tämä Saussuren periaatti on nyt levinnyt kommunikaation ekstaasin kaudella koskemaan kaikkia arvoja ja yhteisöjä: arvoja ovat vain ne, jotka joku yhteisö on päättänyt, eikä mitään absoluuttisia arvoja ole. Taiteessa on vain erilaisia makuja ja käyttäytymisiä, joista mitään ei voi väittää muita paremmiksi. Tämä kaikkine kohtalokkaine seurauksineen on ongelmallinen esimerkiksi *Bildungin* käsitteelle ja taidekasvatukselle.

Silti strukturalismissa on aina ollut myös emansipatorinen funktio. Tutkimalla arvoja strukturalistit johdattivat yhteiskunnan kohti vaihtoehtoisia arvojen paradigmoja. Näin strukturalismista tuli eräänlaista yhteiskuntaterapiaa. Lévi-Straussin ja muiden teesinä oli läntisen yhteiskunnan epähumanisuus, massayhteiskunnan epätasa-arvoisuus. Kulttuuridiversiteetin säilyttäminen voisi pelastaa monotonialta ja yksioikoisuudelta. Kun tapasin Lévi-Straussin

ensimmäisen kerran kasvokkain vuonna 1972 nuorena opiskelijana ja sanoin, ettei sellaisen pienen maan kuin Suomen strukturalismi voinut olla kuin heijastusta sellaisesta suuresta keskuksista kuin Pariisista, hän torjui heti päättäväisesti: ”Ei, erehdytte, keskus on aina siellä, missä olette itse.” Tässä ilmeni siis hänen ’antihumanisminsa’ pohjimmainen humanistinen vire, toisen kunnioittaminen.

Dossen teos kerää Lévi-Straussin teosten reseptiota hienosti yhteen, ja samoin Lévi-Straussin varjoon jääneitä tutkijoita valaistaa George Dumezilista Luis Dumontiin (Intian tutkimus), George Balandieriin (Afrikka) ja Andre Leroi-Gourhaniin (arkeologia) ja Roger Cailloisiin (mytologia).

Varsinainen Greimas

Yleensä lähes kaikissa antologioissa ja ensyklopedioissa Greimasin kuvaus ja esittely ovat virheellisiä. Paras keino eristää hänet semiotiikan laajemmasta kehityksestä on kuvata hänet Winfried Nöthin tapaan narratiivisen kieliopin kehittäjäksi tai kutsua häntä vähättelevästi, kuten Sebeok, ”pelkäksi leksikografiksi”.⁴ Myös Dossen kirja kuvaa Greimasin intohimoiseksi strukturalistiksi, joka kehitti semioottista projektiaan

aina vain formaalimpaan ja esoteerisempaan suuntaan. Ja kuitenkin Greimas oli yksi harvoja karismaattisia koulukunnan muodostajia Pariisissa. Toisin kuin monet muut strukturalistit, häntä ei ”löydetty” suureen suosioon Yhdysvaltoihin eikä median kiinnostuksen kohteeksi Ranskassa, vaan sen sijaan hän muodosti uskollisten kannattajiensa koulukunnan, joka yhä vieläkin dominoi monien maiden semiotiikkaa, erityisesti Italiaa (Umberto Ecoستا huolimatta) ja monia latinalaisen Amerikan maita.

Dossen teos ei mainitse Greimasin uran alkua Liettuassa, Kaudasin yliopistossa, eli sitä, että hän opiskeli jo tuolloin logiikkaa suomalaisen filosofin Wilhelm Sesemannin johdalla. Näin Greimasin lingvistinen strukturalismi kehittyi myöhemmin filosofiseen suuntaan, kun hän keksi semiotiikan kolmannen vallankumouksen eli modaliteetit. Tästäkään ei sanota Dossen teoksessa mitään (lunttasin jo etukäteen teoksen II niteestä). Kuitenkin kyseessä oli olennainen strukturalismin parannus, intressin siirtyminen pelkästä tekstistä objektina subjektiin ja siihen tapaan, jolla subjekti tuottaa tekstiä ja diskurssia.⁵ On myös virheellistä tyhjentää Greimasin metodi semioottiseen neliöön. Totta on, että semioottinen neliö on eräille

greimaslaisille eräänlainen mystinen merkityksen syntymisen ontologinen lähtökohta. Mutta useimmille se on pikemmin hyödyllinen työväline, jolla aluksi kaoottisten tekstien ja ilmiöiden rakenne alkaa hahmottua. Kun Dosse puhuu Chomskysta, hän ei mainitse, miten myös Greimas puki systeeminsä generatiivisen kulkuun. Sittemmin Cerisyn kollokviossa vuonna 1983 Paul Ricœur arvosteli Greimasin generatiivista mallia siitä, ettei se ollutkaan täysin aksiomaattinen vaan että uusia elementtejä salakuljetettiin sisään generatiiviseen prosessiin matkan aikana. Merkityksen liikkeellepanevat syvatasot olivat kuitenkin isotopiat. Ne olivat ennemmin syvällä piileviä immateriaalisia merkitystasoja, joiden ansiosta näennäisesti hajanainenkin teksti, mikä tahansa runo, romaani, rakennus, sävellys tai esitys, näyttyy koherenttina ja merkityksellisenä.

Foucault, Lacan ja marxilaiset

Foucault ja Lacan saavat kumpikin luonnollisesti keskeisen aseman Dossen teoksessa. Lacan oli Pariisissa 70-luvulla suuri tähti, joka esiintyi vaikuttavasti televisiossa sanoen: *Je dis toujours la vérité – mais pas toute!* (Kerron aina totuuden – mutten

kaikkeal). Vuorovaikutus Lacanin ja Lévi-Straussin välillä oli tiivis. Dosse väittää, että Lacan omaksui tiedostamattoman käsitteen juuri Lévi-Straussilta. Hän olisi myös lainannut Monique Lévi-Straussin idean, että ”lähettäjä vastaanottaa viestinsä nurin päin kääntyneessä muodossa” (157). Siitä tulikin lacanilaisten klassinen teesi.⁶

Foucaultin väitöskirjan (*Hulluuden historia*) suhteen Dosse vaikeenee hienotunteisesti siitä ruotsalaisen akateemisen maailman skandaalista, että tämä nerokas teos hylättiin Uppsalan yliopistossa, jolloin Foucault sitten väitteli Pariisissa. Tosin Foucault kuului Barthesin rinnalla niihin strukturalisteihin, jotka kokivat kääntymyksen siitä jälkistrukturalismiin eli uudelleen kantaaottavaan ja sosiaaliseen postmodernismiin. Hänen strukturalistisen kautensa perusteokset *Sanat ja asiat* ja *Tiedon arkeologia* lanseerasivat kuitenkin antoisan käsitteen ’episteemit’ kulttuurin syvätason yksikkönä, hieman samaan tapaan kuin Greimasin isotopiat.

Althusser ja marxilaiset ovat tietenkin päässeet Dossen historiikkiin, olihan marxilaisuus yksi lähtökohta strukturalisteille. Monelle marxilaiselle intellektuellille strukturalismista tuli keino päästä irti

liiasta dogmaattisuudesta ja ideologisuudesta, eräänlainen pelastuslautta, joka tuli apuun, kun marxilaisuus ideologiana alkoi paljastaa yhä enemmän todellisia kasvojaan. Silti myös joku marxilainen sanoi, että strukturalismi oli tyypillistä Amerikan etelävaltioiden tilanomistajien filosofiaa. Ja toinen, että Hegel oli lopultakin hyväksyttävää vain marxilaisen keikauksen jälkeen. Strukturalismin antihistoriallisuus taas liittyy sen suhteeseen aikaan. Lévi-Straussille niin myytti kuin musiikki olivat *machines à arreter le temps*, koneita ajan pysäyttämiseksi, ei sentään *lakkauttamiseksi*, kuten suomennos ehdottaa (312). Jo Saussuren opeissa diakronia väistyi synkronian tieltä.

Kaiken kaikkiaan Dossen teoksen suomennos voi olla yhdelle nostalgista luettavaa ja toiselle avaus ehkä hieman outoon ranskalaisen älymystön maailmaan. Kun loppujen lopuksi suomeksi ei ole saatavana likimainkaan edes kaikkia keskeisiä strukturalismin teoksia, tämä työ paikkaa tilannetta – ja kenties rohkaisee jotakuta jatkamaan tästä eteenpäin. Olisi ehkä jo syytä kirjoittaa suomalaisen strukturalismin ja semiotiikan historia.

Viitteet

- 1 Lévi-Strauss, Foucault, Lacan, Derrida, Bourdieu, Deleuze, Barthes... Nos derniers maîtres. Les textes fondamentaux. *Le Point. Références*. Septembre–Octobre 2011.
- 2 Saussuren luomista käsitteistä *langue-parole*-parille on yleistynyt suomennos kielisysteemi–puhunta (Auli Hakulinen aikoinaan suositteli sitä). *Signifiant–signifié* on käännetty merkitsijä–merkitty; siitä kyllä ymmärtää mistä on kyse. Toisaalta on käytetty sanoja ilmaisusisältö, mutta se menee liian helposti sekaisin Louis Hjelmslevin *expression–contenu*-käsitteparin kanssa, joka on myös käännettävä noin.
- 3 Fiske, John, *Merkkien kieli. Johdatus viestinnän tutkimiseen* (Introduction to Communication Studies, 1990). Suom. Veikko Pietilä, Risto Suikkanen, Timo Uusitupa. Vastapaino, Tampere 1992, 150.
- 4 *The Semiotic Sphere. Topics in Contemporary Semiotics*. Toim. Thomas A. Sebeok & Jean Umiker-Sebeok. Plenum Press, New York & London 1986.
- 5 Greimas, Algirdas Julien, *Strukturaalista semantiikkaa* (Sémiotique structurale: recherche et méthode, 1966). Suom. Eero Tarasti. Gaudeamus, Helsinki 1982.
- 6 Itse asiassa tätä ajatusta kehittivät folkloristiikassa jo suomalainen Elli-Kaija Köngäs-Maranda, Lévi-Straussin läheinen kollega, ja hänen puolisonsa kanadalainen Pierre Maranda laajassa esseessään ”Structural Models in Folklore” (*Midwest Folklore*, 1962).